

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Van struikelblok naar bouwsteen: een vakdidactisch ontwerponderzoek naar het schrijven van begrijpelijke alinea's door leerlingen uit het voortgezet onderwijs

Winden, A.W.C. van

Citation

Winden, A. W. C. van. (2024, January 10). *Van struikelblok naar bouwsteen: een vakdidactisch ontwerponderzoek naar het schrijven van begrijpelijke alinea's door leerlingen uit het voortgezet onderwijs*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3677397>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3677397>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

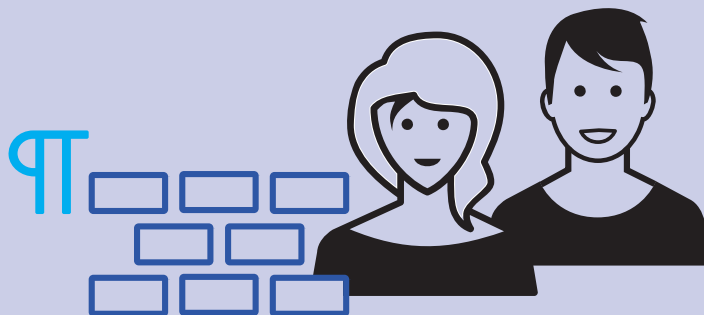

Van struikelblok naar bouwsteen

Een vakdidactisch ontwerponderzoek naar het schrijven van begrijpelijke alinea's
door leerlingen uit het voortgezet onderwijs

Astrid van Winden

Van struikelblok naar bouwsteen

Een vakdidactisch ontwerponderzoek naar het schrijven van begrijpelijke alinea's door leerlingen uit het voortgezet onderwijs

---

Proefschrift

ter verkrijging van
de graad van doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van de rector magnificus prof.dr.ir. H. Bijl,
volgens besluit van het college voor promoties
te verdedigen op woensdag 10 januari 2024
klokke 11.15 uur

door

Astrid Willemina Cornelia van Winden
geboren te Delft

Van struikelblok naar bouwsteen

Een vakdidactisch ontwerponderzoek naar het schrijven van begrijpelijke alinea's door leerlingen uit het voortgezet onderwijs
ISBN: 978-90-9038063-6

Design: Gerald ontwerpt

Printing: DPP Houten

Copyright ©2023 Astrid van Winden

All rights reserved. No part of this thesis may be reproduced, stored, or transmitted in any way or by any means without the prior permission of the author, or when applicable, of the publishers of the scientific papers.

Dit proefschrift is mede mogelijk gemaakt door financiële steun van het Dudoc-Alfa programma, een gezamenlijk initiatief van faculteiten Letteren/Geesteswetenschappen van de Open Universiteit, De Radboud Universiteit Nijmegen, de Rijksuniversiteit Groningen, Tilburg University, de Universiteit Leiden, de Universiteit Utrecht, de Universiteit van Amsterdam en de Vrije Universiteit dat eerstegraads bevoegde docenten de mogelijkheid biedt om, naast hun baan in het onderwijs, vier jaar lang een promotieonderzoek uit te voeren op het terrein van de vakdidactiek van de geesteswetenschappen.

Promotores

prof. dr. T. van Haften
prof. dr. C.M. de Glopper (Rijksuniversiteit Groningen)
prof. dr. F.J.J.M. Janssen

Copromotor

dr. N.M. Stukker (Rijksuniversiteit Groningen)

Promotiecommissie

dr. J. Evers-Vermeul (Universiteit Utrecht)
prof.dr. J. Hoeksema (Rijksuniversiteit Groningen)
prof.dr. N.H. de Jong
prof.dr. J.J.M. Schoonen (Radboud Universiteit)

Inhoudsopgave

Overzicht van figuren en tabellen 13

I Inleiding 19

- 1 De alinea als essentieel onderdeel van een tekst 22
- 2 De alinea, een onderbelicht deel van een tekst 24
- 2.1 De alinea in de vakdidactische handboeken en in het vakdidactisch onderzoek 25
- 2.2 De alinea in het tekstwetenschappelijk onderzoek 27
- 3 Doel, onderzoeksvragen en opzet van het onderzoek 29
- 3.1 Doel 29
- 3.2 Onderzoeksvragen 29
- 3.3 Opzet van het onderzoek 30
- 4 Opbouw van dit proefschrift 32

II Wat typeert een begrijpelijke alinea? 35

Een reconstructie van alineanormen voor het voortgezet onderwijs

- 1 Inleiding 36
- 2 Welke alineanormen vinden we in de taaladviesboeken? 38
- 3 Normen voor de alinea en evidentie voor hun rol bij begrijpelijkheid 44
- 3.1 Begrijpelijkheid en afbakening van de alinea als teksteenheid 44
- 3.2 Begrijpelijkheid en coherentie op globaal structuurniveau 45
- 3.3 Begrijpelijkheid en coherentie op lokaal structuurniveau: thematische samenhang 47
- 3.4 Begrijpelijkheid en coherentie op lokaal structuurniveau: relaties tussen zinnen 49
- 4 Alineanormen in taalvaardigheidsmethodes Nederlands 52
- 5 Conclusie en discussie 55

III Hoe zien de alinea's van onze leerlingen eruit? 59

Over de kenmerken van alinea's in e-mails en betogende teksten van havo-leerlingen

- 1 Inleiding 60
- 2 Theoretisch kader 62

3 Methode	64
3.1 Corpus en design	64
3.2 Schrijfopdrachten in twee genres	65
3.3 Operationalisering van de alineanormen	66
3.3.1 Afbakening van de alinea	66
3.3.2 Coherentie op globaal structuurniveau	67
3.3.3 Coherentie op lokaal structuurniveau: thematische samenhang	70
3.3.4 Coherentie op lokaal structuurniveau: relaties tussen zinnen	71
3.4 Analyseprocedure en beoordelaarsovereenstemming	74
3.5 Statistische analyse	74
4 Resultaten	76
5 Conclusie en discussie	84

IV Wat weten leerlingen over alinea's? 89

Over de kennis van het schrijven van alinea's en de self-efficacy beliefs van leerlingen in het voortgezet onderwijs

1 Inleiding	90
2 Theoretisch kader	91
3 Methode	92
3.1 Design en data	92
3.2 Instrument	93
3.3 Procedure: inhoudsanalyse, betrouwbaarheid en berekening gemiddelden en somscores	94
3.4 Multilevelanalyse	95
4 Resultaten	96
4.1 Wat weten leerlingen over alinea's?	97
4.2 Hoe goed denken leerlingen te zijn in het schrijven van alinea's?	101
5 Conclusie en discussie	102

V Hoe kunnen we leerlingen leren een begrijpelijke alinea te schrijven? 105

Ontwerpprincipes voor een tekstwetenschappelijk gefundeerde, effectieve en praktisch bruikbare alineadidactiek

1 Inleiding	106
2 Naar een tekstwetenschappelijk gefundeerde, effectieve en praktisch bruikbare alineadidactiek	106
3 Ontwerpprincipes voor een alineadidactiek	109
3.1 Ontwerpprincipe 1: besteed aandacht aan de normen voor het schrijven van begrijpelijke alinea's	109
3.2 Ontwerpprincipe 2: start met de presentatie van de genrespecifieke schrijfopdracht als hele taak	111

3.3 Ontwerpprincipe 3: laat leerlingen een zelfevaluatie invullen op basis van alineanormen	112
3.4 Ontwerpprincipe 4: bied leerlingen hulp en oefeningen op maat aan	114
4 Vier alineatoolboxen	115
5 Ervaringen met het gebruik van de toolboxes	115
6 Bruikbaarheid van de alineatoolboxen volgens een docent	116
7 Bruikbaarheid van de alineatoolboxen volgens een leerling	118
8 Conclusie	119

VI Wat zijn de effecten van het werken met een toolbox op kennis, self-efficacy en vaardigheden van leerlingen die alinea's schrijven? 123

1 Inleiding	124
2 Theoretisch kader	125
3 Methode	128
3.1 Onderzoeksdesign	128
3.2 Het onderwijs met de toolbox en de lessen in de controleconditie	131
3.3 Deelnemers	131
3.4 Instrumenten en data-analyse	132
3.4.1 Vragenlijst: kennis van leerlingen over alinea's	132
3.4.2 Vragenlijst: self-efficacy beliefs van leerlingen bij het schrijven van alinea's	135
3.4.3 Analysemodel alinea's	135
3.4.4 Interviews	136
3.5 Procedures	136
3.6 Statistische analyse	137
3.6.1 Kennis en self-efficacy beliefs	137
3.6.2 Vaardigheden	138
3.6.3 Significatiebepalingen	140
4 Resultaten	140
4.1 Kennis en self-efficacy beliefs	140
4.2 Vaardigheden	143
4.3 Vragen bij deze resultaten	147
4.3.1 Exploratie 1; wat is het effect van de ontbrekende data?	147
4.3.2 Exploratie 2; wat is het effect van de hoeveelheid revisie?	148
4.3.3 Exploratie 3; wat is het effect van werken met somscores?	149
4.3.4 Exploratie 4; wat is het effect van de wijze waarop leerlingen met de zelfevaluaties en hulp op maat gewerkt hebben?	150
5 Conclusie en discussie	151
5.1 Conclusie	151
5.2 Discussie	152
5.3 Suggesties voor vervolgonderzoek	158

VII De alinea doet ertoe	161	
1 Aanleiding, doel en onderzoeksvragen	162	
2 Resultaten	163	
2.1 De reconstructie van alineanormen	163	
2.2 De beheersing van alineavaardigheden door leerlingen	164	
2.3 Declaratieve kennis en self-efficacy beliefs van leerlingen	166	
2.4 Didactische ontwerpprincipes en de alineatoolboxen	167	
2.5 Effecten van het werken met de ontworpen alineadidactiek	168	
3 Discussie	169	
3.1 Kanttekeningen en beperkingen	169	
3.2 Inzichten	174	
4 Vervolgonderzoek	175	
5 Tot besluit	179	
VIII Referenties	181	
IX Bijlagen	199	
Summary	247	
Een woord van dank	255	
Over de auteur	259	

Inleiding

I

Wat typeert een begrijpelijke alinea?

II

Hoe zien de alinea's van onze leerlingen eruit?

III

Wat weten leerlingen over alinea's?

IV

Hoe kunnen we leerlingen leren een begrijpelijke alinea te schrijven?

V

Wat zijn de effecten van het werken met een toolbox op kennis, self-efficacy en vaardigheden van leerlingen die alinea's schrijven?

VI

De alinea doet ertoe

VII

Referenties

VIII

Bijlagen

IX

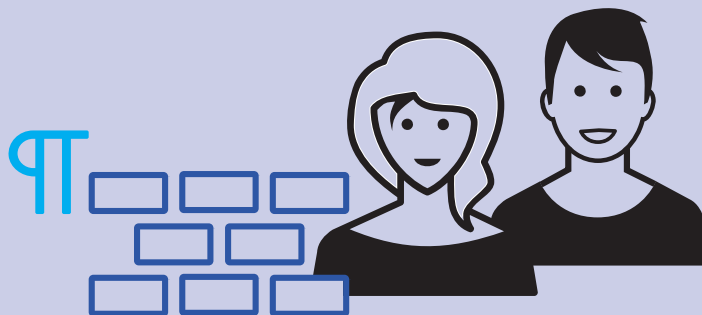
Overzicht van figuren en tabellen

Figuren

1	Hiërarchische opbouw van de eenheden van segmentering in een tekst (Karreman & Van Enschoot, 2018, p.19; Verhoeven, 1991)	22
2	Voorbeeld van een eerste versie van een e-mail - opdracht 1 van een leerling uit 2-havo	83
3	Voorbeeld van een eerste versie van een e-mail van een leerling uit 5-havo	83
4	Kenmerken van een reguliere didactiek in het schrijfvaardigheidsonderwijs Nederlands	108
5	Uitgangspunten van de interventie waarbij we leerlingen alinea's leren schrijven, uitgaande van praktische bruikbaarheid	109
6	Zelfevaluatie voor het schrijven van een e-mail in de eerste ronde van 2-havo	113
7	Voorbeeld van een eerste versie van e-mailopdracht 1 van een leerling uit 2-havo	118
8	Voorbeeld van een herschrijving van e-mailopdracht 1 van een leerling uit 2-havo	118
9	Grafische weergave van de voor- en de nameting van vijf alineanormen in de betogende teksten, waarbij H2 = leerlingen van 2-havo, H5 = leerlingen van 5-havo, I = interventiegroep en C = controlegroep	146
10	Grafische weergave van de somscores van de betogende teksten	149

Tabellen

1	Op basis van Nederlandstalige taaladviesboeken (N = 29) gereconstrueerde alineanormen verdeeld over vier categorieën met in de laatste kolom de vermelding hoe vaak de norm aangetroffen werd in taaladviesboeken.	41
2	Overzicht van de verdeling van de alineanormen over Nederlandstalige taaladviesboeken	43
3	Alineanormen die voorkomen in taalvaardigheidsmethodes Nederlands voor havo-leerlingen	53
4	Operationalisering van de alineanormen in de categorie 'Afbakening van de alinea'	67
5	Te verwachten functies van alinea's in informerende en betogende teksten	68

6	Operationalisering van de alineanormen in de categorie 'Coherentie op globaal structuurniveau'	69
7	Operationalisering van de alineanormen in de categorie 'Coherentie op lokaal structuurniveau: thematische samenhang'	69
8	Operationalisering van de alineanormen in de categorie 'Coherentie op lokaal structuurniveau: relaties tussen zinnen'	73
9	Overeenstemmingsscores van de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid bij het analyseren van de nulmeting van de alinea's	74
10	Statistisch significante regressiecoëfficiënten voor intercept (I) en (interacties van) genre (G), conditie (C) en leerjaar (L) (met tussen haakjes de <i>standard error</i>) en verklaarde variantie (Nagelkerke R2) bij unilevel logistische regressieanalyse in SPSS	77
11	Proportie variantie op leerlingniveau (PCL) en op klasniveau (PCK), statistisch significante regressiecoëfficiënten voor intercept (I) en (interacties van) genre (G), conditie (C) en leerjaar (L) (met tussen haakjes de <i>standard error</i>) en verklaarde variantie (R2) bij multilevel logistische regressieanalyse in MLwiN	79
12	Onder model 3 verwachte proporties van tekst- en alineakenmerken per genre (E = e-mail, B = betoog), conditie (C = controlegroep, I = interventiegroep) en leerjaar	80
13	Vergelijking van passinggegevens voor de drie modellen voor de afhankelijke variabelen Kennis, Definitiekwaliteit, Onderkenning belang en Self-efficacy	96
14	Proportie variantie op leerlingniveau (PCL) en op klasniveau (PCK), de intercept (I) en de regressiecoëfficiënt voor leerjaar (L) (met tussen haakjes de <i>standard error</i>) en de totale door model 2 verklaarde proportie variantie op klasniveau (R2 klas)	96
15	Gemiddelde (en standaarddeviatie) per item Kennis naar leerjaar	98
16	Gemiddelde (en standaarddeviatie) naar leerjaar voor de twee opdrachten uit het eerste deel van de vragenlijst	100
17	Gemiddelde (en standaarddeviatie) naar leerjaar per item self-efficacy	101
18	Overzicht van het quasi-experimenteel design voor 2-havo en 5-havo (VM = voormeting, TM = tussenmeting; NM = nameting, K+SE = kennis en self-efficacy, E = e-mail, B = betoog, 1 = ronde 1, 2 = ronde 2)	130
19	Constructie van de somscores Definitiekwaliteit en Onderkenning belang	133
20	Betrouwbaarheid (Cronbach Alpha) voor kennisitems gecombineerd met zekerheid en voor self-efficacy beliefs	134
21	Overeenstemmingsscores van de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid voor de alineanormen uit tabel 1	136

22	Vergelijking van de passinggegevens voor de afhankelijke variabelen Kennis, Definitiekwaliteit, Onderkenning belang en Self-efficacy	141
23	Proportie variantie op leerlingniveau (PCL) en op klasniveau (PCK), de intercept (I) en de regressiecoëfficiënten voor (interacties van) leerjaar (L), conditie (C) en meetmoment (M) (met tussen haakjes de <i>standard error</i>), de proportie verklaarde variantie op klasniveau (Nagelkerke R2klas)	142
24	Intercept (I) en statistisch significante regressiecoëfficiënten voor voormeting en (interactie van) conditie (C) en leerjaar (L) (met tussen haakjes de <i>standard error</i>) en de proportie verklaarde variantie op leerlingniveau (Nagelkerke R2) bij unilevel logistische regressieanalyse in SPSS; schattingen uit model 1 voor e-mail norm 1a en uit model 2 voor e-mail en betoog norm 1b	143
25	E-mails: proportie variantie op leerlingniveau (PCL) en op klasniveau (PCK), de intercept (I) en de statistisch significante regressiecoëfficiënten voor (interacties van) leerjaar (L), conditie (C) en meetmoment (M) (met tussen haakjes de <i>standard error</i>) en de totale door model 3 verklaarde proportie variantie (Nagelkerke R2)	144
26	Betogende teksten: proportie variantie op leerlingniveau (PCL) en op klasniveau (PCK), de intercept (I) en de statistisch significante regressiecoëfficiënten voor (interacties van) leerjaar (L), conditie (C) en meetmoment (M) (met tussen haakjes de <i>standard error</i>) en de totale door model 3 verklaarde proportie variantie (Nagelkerke R2)	145

Tabellen uit de bijlagen

27	Significantietoetsingen voor levels in modellen 1 en 2 voor de scores van de alinea's uit de e-mails en de betogende teksten	222
28	E-mails: significantiebepalingen van de intercept (I) en van de regressiecoëfficiënten en (interacties van) leerjaar (L), conditie (C) en meetmoment (M) (met tussen haakjes de <i>standard error</i>) in model 3	223
29	Betogende teksten: significantiebepalingen van de intercept (I) en van de regressiecoëfficiënten en (interacties van) leerjaar (L), conditie (C) en meetmoment (M) (met tussen haakjes de <i>standard error</i>) in model 3	223
30	Fit en passingsvergelijking van de modellen voor norm 1a en 1b voor de e-mails en de betogende teksten met toevoeging van de variabele 'missing na' (MN) bij unilevel logistische analyse in SPSS	225
31	Significantietoetsingen voor levels in modellen 1 en 2 voor de scores van de alinea's uit de e-mails en de betogende teksten met toevoeging van de variabele 'missing na' (MN)	226

32 E-mails en betogende teksten: intercept en regressiecoëfficiënten voor de voormeting, leerjaar (L), conditie (C) en missing na (MN) (met tussen haakjes de <i>standard error</i>) bij unilevel logistische analyse in SPSS	227	42 Onder model 3 verwachte gemiddelde somscore van de alineakenmerken voor de e-mails en de betogende teksten per meetmoment (V = voormeting, N = nameting), conditie (C = controlegroep, I = interventiegroep) en leerjaar	236
33 E-mails: proportie variantie op leerlingniveau (PCL) en op klasniveau (PCK), intercept (I) en regressiecoëfficiënten voor (interacties van) leerjaar (L), conditie (C) meetmoment (M) en 'missing na' (MN) (met tussen haakjes de <i>standard error</i>) en verklaarde variantie (R2) bij multilevel logistische regressieanalyse in MLwiN	228	43 Fit en passingsvergelijking van de modellen voor norm 1a en 1b de e-mails en de betogende teksten met toevoeging van de variabele 'percent zelfevaluatie en hulp op maat'(PZenH) bij unilevel regressieanalyse in SPSS	237
34 Betogende teksten: proportie variantie op leerlingniveau (PCL) en op klasniveau (PCK), intercept (I) en regressiecoëfficiënten voor (interacties van) leerjaar (L), conditie (C) meetmoment (M) en 'missing na' (MN) (met tussen haakjes de <i>standard error</i>) en verklaarde variantie (R2) bij multilevel logistische regressieanalyse in MLwiN	229	44 Significantietoetsingen voor levels in modellen 1 en 2 voor de scores van de alinea's uit de e-mails en de betogende teksten met toevoeging van de variabele 'PZenH	238
35 Fit en passingsvergelijking van de modellen voor norm 1a en 1b voor de e-mails en de betogende teksten met toevoeging van de variabele 'percent different na' (PDna) bij unilevel logistische analyse in SPSS	230	45 E-mails: intercept (I) en regressiecoëfficiënten voor (interacties van) leerjaar (L) en percentage zelfevaluatie en hulp op maat ('PZenH') (met tussen haakjes de <i>standard error</i>) bij unilevel regressieanalyse in SPSS	239
36 Significantietoetsingen voor levels in modellen 1 en 2 voor de scores van de alinea's uit de e-mails en de betogende teksten met toevoeging van de variabele 'percent different na' (PDna)	231	46 E-mails: proportie variantie op leerlingniveau (PCL) en op klasniveau (PCK), intercept (I) en regressiecoëfficiënten voor (interacties van) leerjaar (L), meetmoment (M) en percentage gemaakte zelfevaluatie en hulp op maat (PZenH) (met tussen haakjes de <i>standard error</i>) bij multilevel regressieanalyse in MLwiN voor de e-mails	239
37 E-mails en betogende teksten: intercept en regressiecoëfficiënten voor de voormeting, leerjaar (L), Conditie (C), en percentage verschil revisie in de nameting (PDna) bij unilevel logistische analyse in SPSS	232	47 Betogende teksten: intercept (I) en regressiecoëfficiënten voor (interacties van) leerjaar (L) en percentage zelfevaluatie en hulp op maat (PZenH) (met tussen haakjes de <i>standard error</i>) bij unilevel regressieanalyse in SPSS	240
38 E-mails: proportie variantie op leerlingniveau (PCL) en klasniveau (PCK), intercept (I) en regressiecoëfficiënten voor (interacties van) leerjaar (L), conditie (C), meet-moment (M) en percentage verschil revisie in de nameting (PDna) (met tussen haakjes de <i>standard error</i>) en verklaarde variantie (R2) bij multilevel logistische regressieanalyse in MLwiN	233	48 Betogende teksten: proportie variantie op leerlingniveau (PCL) en op klasniveau (PCK), intercept (I) en regressiecoëfficiënten voor (interacties van) leerjaar (L), meetmoment (M) en percentage gemaakte zelfevaluatie en hulp op maat (PZenH) (met tussen haakjes de <i>standard error</i>) bij multilevel regressieanalyse in MLwiN voor de betogende teksten	240
39 Betogende teksten: proportie variantie (PC) op leerlingniveau (L) en klasniveau (K), intercept (I) en regressiecoëfficiënten voor (interacties van) leerjaar (L), conditie (C), meetmoment (M) en percentage verschil revisie in de nameting (PDna) (met tussen haakjes de <i>standard error</i>) bij multilevel logistische regressieanalyse in MLwiN	234	49 Gemiddelden (Gem) en standaarddeviaties (SD) van de variabelen Kennis, Definitiekwaliteit, Onderkenning belang en Self-efficacy naar leerjaar, conditie (C = controlegroep, I = interventiegroep) en meetmoment (V = voormeting, N = nameting)	241
40 Fit en passingsvergelijking van vier modellen voor de somscores van de alinea's uit de e-mails en de betogende teksten	235	50 Gemiddelde proporties (Gem) en standaarddeviaties (SD) van de variabelen op tekst- en alineaniveau voor de e-mails naar leerjaar, conditie (C = controlegroep, I = interventiegroep) en meetmoment (V = voormeting, N = nameting)	242
41 Proportie variantie op leerlingniveau (PCL) en op klasniveau (PCK), intercept (I) en regressiecoëfficiënten voor (interacties van) leerjaar (L), conditie (C) en meetmoment (M) (met tussen haakjes de <i>standard error</i>) en verklaarde variantie (R2) bij multilevel regressieanalyse in MLwiN voor de somscores van de e-mails en de betogende teksten	236	51 Gemiddelde proporties (Gem) en standaarddeviaties (SD) van de variabelen op tekst- en alineaniveau voor de betogende teksten naar leerjaar, conditie (C = controlegroep, I = interventiegroep) en meetmoment (V = voormeting, N = nameting)	244